

Adatok Barcsay Ábrahám életéhez.

I.

Döbrentei Gábor az általa 1814-ben megindított „Erdélyi Múzeum“ I. füzetében rajzolván Barcsay Ábrahám pályáját, fáklyát gyújt emlékezetének. Elbeszélvén a jeles férfiú történetét, halálát, leírja azt a környezetet is, a melyben az akkor már 8 év óta elhantolt férfiú örök álmát alusza. „Voltam sirhalmánál — jegyzi meg — s lefizettem azt az édes adót, mellyel a nemzet jelesebbjeinek tartozunk.“ Az adón Döbrentei itt nem azt az *írói* kegyeletet érti, hogy *Barcsay* életrajzát szerkesztette s költői működését szemelvényekkel igazolja és méltatja. Azt a szerkesztői kegyeletet sem, hogy mindjárt a maga dolgozata után közli gróf Haller Gábornak *Barcsay Ábrahám emlékezete* cz. francia nyelven írt s Kazinczytól magyarra fordított dolgozatát, a mely különben merő általánosságból s divatos szóvirágból áll. A szerkesztő meg is jegyzi, mintegy kiemelve a dolgozat műfaji értékét, hogy: a francia magasztaló beszédek (eloges) ismerők látni fogják, hogy itten a francia Akadémia szokása van követve...¹ Döbrentei itt a kegyeletnek azt a közvetlen, személyes, ha úgy tetszik, látható adóját érti, hogy maga is járt Csórán, elmerengett Barcsay Ábrahám nyugvóhelyén.

Valóban érdemes ma is ellátogatni Barcsay Ábrahám nyugvóhelyéhez. Csóra kisközség, Alsófehér megyében a Maros balpartjától 6—8 km. távolságra, de azért egy darab történelem, egy darab Erdély. Hajdan lakói szerint is magyar község volt, ma a hivatalos személyeken (jegyző, csendőrség) kívül csak a Barcsay-udvarház tulajdonosa s belső személyzete beszél nyelvünkön. Pedig van újonnan épített csinos kis református temploma is, melyet a falu jelenlegi gazdája, Barcsay Gábor építtetett. Van is benne oisistentisztelet is és ma benne az alvinczi ref. pap minden *negyedik vasárnapon* imádkozik Károli Gáspár nyelvén. Hanem alig hallgatják többen, mint a hány újjam van a félkezemen. Régente ellenben számosan voltak, a régi templom nagy is volt; nem is az alvinczi pap járt ki imádkozni a *filiába* (leányegyházközség). Csórának magának volt papja. Hová lett a nyáj s hová pásztora? Két borzalmas *istenítélet* sujtotta Erdélynek különösen vegyes lakosságú helyeit. A Horaféle lázadás s a 48-iki vérengzés. A mi és a ki megmenekült az elsőből,

¹ Az *Erdélyi Múzeum* 1814-iki I. füzete 33. l.

azt mind elsöpörte a második. Pedig a csórai magyarságból az első se sokat hagyott épen. Mire való hát az az újonnan épített ref. imaház? Vajjon nem a végromlástól megrémült Simándi kétségbeesett harangkongatása-é az? Óh, nem. Csak hadd zúgjanak a harangok továbbra is, örökké Csórán. Hol zaj van, ott élet is van, ha beteg, ha halódó is... Aztán minek összehordani minden történeti emléket fényes múzeumok gazdag tárlóiba? Hadd beszéljenek ott, *rendeltetésük* eredeti helyén; ha mással nem, legalább egymás közt.

A másik történelmi emlék, a Barcsay-udvarház itt-ott kemény kőfallal övezett telken épült. E falak és az udvarháznak falai is még *eredetiek*, a lakás nagysága, beosztása még mindig a régi, Barcsay Ábrahám idejéből való. A falakat dúsan ellepő vadszöllő s a kettős zsindegyfedél sajátos ódonságával is barátságos benyomást kelt. A lakóház mögött alig pár méternyire domb emelkedik, mely aztán erdővel borított hegyességgé növekedik. Ebben az erdőben szeretett áldozni Barcsay Ábrahám Dianának, ezen a dombon nőtt Barcsay Ábrahám kedvelt almafája, melynek a helyét ma is mutogatják; ezen a dombon van Barcsay Ábrahám koporsója is. Szép hely. Mögötted erdőborította hegység, lábad alatt, a sirtól balra az udvarház, szemben az említett imaház, odébb látod Kenyérmezőt, magas Déva várát. Három vármegyének (Alsófehér, Hunyad, Szeben) egyik csücskében állasz; nagy területet s nagy idők hosszú emlékeit tekintheted át innen, Barcsay Ábrahám kedvelt almafája helyéről, siremlékének közvetlen közeléből. Nemes emlékezésnek, nemzeded fényes múltjának adóját róhatod le e helyen, éppen mint Döbrentei.

Barcsay Ábrahám koporsója fölött kies mauzoleum épült. A zsindegyfedelű, három oldalon zárt, elől dóroszlopszatú épület délnek fordul Déva vára felé. A félkör alakú hátsó falon kődomborműben Barcsay-czímer. Alatta Barcsay Ábrahám epitáfiuma, ez alatt *a magyar költői epistola egyik megalapítójának*, Barcsay Ábrahámnak a porai, két későbbi, Barcsay, Zsigmond és fia, József, a magyar testőrség egykori őrmestere között. Ha nem tudnád is, hol jársz, elmondja az említett felirat:²

Egy nagy lelkű polgár érdemét tisztelni
 Állj meg itt sétáló! [elkopott] Meg ermelni³
 Tudta a nagy nevet. Itt a nagy Bartsai
 Oberster Bartsay Ábrahám porai
 Nyugosznak. Itt várja Bethlen Susánná
 ját.

² A szavak egyforma — nagy — betűkkel vannak vésve; a vésésben feltűnő ügyetlenség van, a mint e másolat is mutatja.

³ *Megérdemelni*-t akar jelenteni.

Mint hívség szeret [így!] egy remek példáját
 Hatvannégy esztendő teltőlten
 páljáját

Végzé s örök gyászba dőlte háza-táját
 Harmadik holnap harmadik reggelén
 Szintén ezernyolczszázhatodik elején
 Álj meg itt áldozál érzékenységek
 kel

Nevét tedd egyben a legnagyobb ne
 vekkel

Ezen kívül, más emléke is van e kis mauzoleumban az *elegáns poetának*. De ez sem utal egy szóval se Barcsay *költői* működésére.

A mauzoleum előterében háromnegyed nagyságban két szobor van, mindkettő körülbelül egy-egy méter magas alapzaton jobbra dül, majdnem fekvő helyzetű. Az alap téglalakú s megfelel a ránehezető test hosszának. Az első alak pánczélba öltözött férfi, nyilván Barcsay Ábrahám, a vitéz katona, ki részt vett a török és porosz ellen folytatott hadjáratokban s kit az erdélyi országos rendek az ország egyik generálisának is kijelöltek.⁴ A mögötte lévő bánatos nő könyvet tart kezében. Ez Barcsay Ábrahámné, gróf Bethlen Zsuzsánna. Bizonyosan imádságos könyvében keres és talál vigasztalást arra a nagy csapásra, hogy árvaözvegségre maradt. Az emlékmű Barcsayban a haza egyik vitézülő oszlopát, a nőben, Barcsaynéban, a férje után zokogó s csak Istentől vigasztalást reménylő szerető hitvest látta és fejezte ki. Az itt-ott már megcsönkült emlékmű úgy van elhelyezve, hogy szemközti s bal- oldalán gyümölcsfák virágzanak, jobbán örökzöld fenyő s közvetlen mögötte kezdődik az az erdő, melyben Barcsay Ábrahám utolsó földi napján is vadászni készült. Szép és hangulatos itt minden, mint a milyen volt a Barcsayék élete.

Mikor Döbrentei Csórán járt, ez az emlékmű nem volt még készen. *Döbrentei ezt az emlékművet nem, de látta a két szoboralak mintáját Kolozsvárt*. Özvegye (írja említett dolgozatában) annak az emlékkőnek helyébe, mely most vagon (Barcsay) hamvai felett, egy szebb, illendőbb emléket kívánt felemelni, melyet egy kolozsvári képfaragó el is készített. Ezen zilahi születésű hazánkfiától, ki a külföldi szép kőműveket nem látta, a mi hazánkban, mely a szép mesterségeknek épen nem iskolája, elég, és igyekezete dícséretet érdemel; de a ki az ilyen művekben aesthetikai szépséget s valami olyast keres, a mi bámu-

⁴ Barcsay azonban nem fogadta el; Ballagi Aladár: A magyar királyi testőrség története (Budapest, 1878.) 137. l.

lásra von, elmerít, sokáig magánál tart, ebben fel nem találja. S kitérőleg folytatja panaszos észrevételét, hogy nálunk nincs igazi művész, mert nincs művészi élet, szükséglet.

Döbrentei Csórán mindenesetre 1813 októbere előtt járt, mert Kazinczy így ír 1813 november 2-án Sipos Pálhoz:⁵ De már most Barcsay építafiumáról. Barcsainé gyönyörű lelkű, szép kevélységű asszonyság s méltó, hogy egy ilyen nagy ember szerette. Ird meg mely faluban s hol áll a Gloriette s a lovag s a kesergő asszonyi genius faragás-é vagy festés? Ird meg mily nagyságúnak kell lenni a táblának. Váradon terem Európában a legszebb veres márvány, de nem tudom hol. A váradi márvány nem veres, hanem lángoló. Felülírasodba ezt a sort változtatám:

Ez kedves Ábrahámjának
Ez kedves férjének, barátjának.

Az az *Ábrahámjának* felette rosszul hangzik. Fekete márvány is van Váradon, azon még szebben jelenne meg az aranybetű. Most kérd a Grófnét, hogy Barcsainak minden szerzését nyomtattatná és metszetné képét; a Gloriettet nem látja minden, de a könyvet az egész haza és a Jézus Krisztus eljöveteleig az egész emberiség, mert én azt hiszem; nyelvünk és nemzetünk akkor is fel fog állani; noha Gunsterman uraimék rajta vannak, hogy haljuk ki őket és legyünk — németek. Egy keltezetlen levélben⁶ ezt írja: Barcsainak általad készített építafiuma elébe készült a vignette és azt discursiók nélkül magára adom ki.

Az emléktábla úgy látszik később készült el, mint a két szobor. Eleinte a szöveg, mely ezek szerint Sipos munkája, majd a márvány okozott késedelmet. 1814 augusztus 6-án Kazinczy értesíti Sipost,⁷ „a mai postán vevém mind a Barcsai irataihoz való rajzot, mind a méltóságos Cserei Farkas úr levelét a márvány dolgában, de a kömetsző olyan márványért 60 forintot kér, *étresítsd Barcsainét.*“

Mindebből kitetszik, hogy Döbrentei a ma meglevő emlékből csak a két szoboralakot látta 1814 előtt, azt is Kolozsvárt. A szürke márványtáblát, melyre Sipos szövegét vésték, nem látta. S e miatt aztán Barcsay Ábrahám halála napját illetőleg az irodalomtörténet állandóan ingadozott. Mert a mit az irodalom a költőről tud, mind a Döbrentei említett dolgozatára támaszkodik. Döbrentei Barcsay halálát így jegyzi fel: Csórán hala meg, Martzius 5-dike éjjelén . . . 6-dikra virradólag vadász barátjai szobájába mentek s — halva találták.⁸ Barcsay második életfrója, Toldy

⁵ Kazinczy levelei Sipos Pálhoz (Lipcse, Grunow, 1846.) 60—61. l.

⁶ Ugyanott 65. l.

⁷ Id. gyűjtemény 79. l.

⁸ Döbrentei id. m. 25. l.

Ferencz⁹ nyomán ez az adat átmegy az irodalmi tudatba. Ballagi Aladár a *Magyar Kurir* feljegyzésére támaszkodva, márczius 3-at ír,¹⁰ Széchy Károly külön is foglalkozva Barcsayval, egyetemi előadásaiban újra visszatér a Döbrentei—Toldy dátumához, míg a Pallas-Lexikon viszont márczius 3-at mond. Ez is a helyes, mert a táblát özvegye készítette, fölírátát Sipos Pál, így ennek a feljegyzése — márczius 3. — a hiteles. Mert elképzelhetetlen, hogy az özvegy, ki húsz évig élt férje halála után, ne tudta volna pontosan férje halála napját. A szöveg vésése, helyesírás szempontjából, elég gyarló ugyan, de hibás dátumot az özvegy el nem fogadott volna soha.

Ez az emlékműnek *egyik hiteles adata*. Hiteles, mert az emléktábla és a két szobor eredeti. Családi emlékezés szerint a mauzoleum falai 1849-ben elpusztultak, el a szobrok, és az oláhok a földben nyugvó hamvakat is fölhányták, vagyis e szerint csak az emléktábla és a rajta levő felírás, meg a dór oszlopat élte volna túl a pusztítást. A család emlékezése ezek szerint téves, mert Kazinczy leírása teljesen talál a szobor figuráira.¹¹ A valóság az, hogy az emlékműnek csak a fala omlott össze, különben minden maradt úgy, a mint azt Barcsay Ábrahámné 1815-re elkészítette.

II.

Ez az emlékmű világot vet Barcsay Ábrahám házasesetére s gróf Bethlen Zsuzsánna művelt lelkére eszméltet.

Barcsay Ábrahám családi életéről az irodalomtörténet csak Döbrentei följegyzéseit ismerte. Döbrentei pedig ezt írja: Gróf Bethlen Zsuzsánnának . . . , kivel való szerencsés házassága 1778-ban kezdődött.¹² Ez az adat annál valószínűbbnek tetszhetik és tetszett, mert Döbrentei czikke azt a benyomást kelti, hogy az adatokat személyes ismeretség útján, magától az özvegytől kapta. Minthogy pedig Barcsay véglegesen csak 1794-ben tér haza családjához és birtokaira, ez adatok (1778—1794) összevetéséből az következnek, hogy Barcsayné vagy állandóan követte férjét különböző állomáshelyeire, vagy pedig állandóan otthon élt. S így Barcsay úgyszólván feleség nélkül élt volna 16 évig. Ebből a körülményből aztán Széchy Károly még további következtetésre jut. Ő ugyanis azt tanította — hivatkozva a gróf Haller Gábor vejének, Cserey Farkasnak levélbeli megjegyzésére¹³ — hogy Bethlen Zsuzsánna

⁹ Toldy Ferencz: Magyar költők élete I. k. 175. l.

¹⁰ Id. m. 139. l.

¹¹ Ballagi id. m. 140. l. annak a föltevésnek enged helyet, hogy az emlékmű teljesen elpusztult. De legalább az idősebbek emlékezhetnek a helyére. Föltevése, valamint a hozzáízüződő megjegyzés e szerint tárgyaltan.

¹² Az Erdélyi Múzeum id. I. k. 21. l.

¹³ A francziás iskola. Az 1898—99. tanév II. fele. Revideált jegyzet 133. l.

egy minden tekintetben egyszerű, szorgalmas gazdasszony volt. Míg ura Bécsben élt, ő jószágain gazdálkodott s urának csak a testi, de lelki szépségeit felfogni nem tudta. Ezek szerint Bethlen Zsuzsánna, kit egy helyen Kazinczy is *semlegesvérűnek* mond, 1778-ban ment volna férjhez Barcsay Ábrahámhoz, de csak asszony volt s nem hitves, nem feleség is, mert hisz 16 éven keresztül tudtak egymás nélkül élni.

A valóság azonban egészen másként áll.

Barcsay Ábrahám gróf Bethlen Zsuzsánnát nem 1778-ban vette feleségül, hanem 1789 márcziusában. S nem volt csak egyszerűen asszony, hanem művelt lelkű nő volt, a ki urának lelki szépségeit is képes volt megérteni és meg is értette. Viszont a férj is szerette, becsülte a feleségét. Szóval házaseletük igazán szerencsés volt, a hogy Döbrentei feljegyezte.

Az 1778. év ellen a következő bizonyítékok szólnak.

Barcsay 1778-ban már nem testőr, hanem hadseregbeli tiszt már 11 év óta. 1778-tól kezdve előbb a bajor, majd a török háborúban vesz részt. Napról-napra, hétről-hétre költözik a tábor. Elképzelhetetlen, hogy Barcsay, kinek ekkor még éppen nem volt valami magas katonai rangja (kapitány s csak a nyolczvanas évek vége felé őrnagy), megházasodjék 36 éves korában, elvegyen egy 22 éves fiatal leányt oly módon, hogy 16 évig az esküvő után, úgyszólván külön éljenek. Vagy egyáltalán nem házasodik meg, vagy kilép a hadseregből, melyhez a megélhetés gondja amúgy se kötötte hozzá. Hisz már a csórai és marossolymosi uradalmak — a haszonhajtó jogok és egyéb dominiumok nélkül is — teljesen biztosították Barcsaynak a megfelelő főúri életmódot.

Aztán feltűnő az is, hogy abból a sok száz levélből, a mit a férj és felesége hosszú idő alatt váltott egymással s a melyből Nagy Iván 43-at közölt,¹⁴ egyetlenegy se datálódik 1789 előttről. A Nagy Iván közölte gyűjteményt magam is gyarapítom az alábbi 8 darabbal. Ezek között is a legkorábbi kelet 1789 Beniamin napra (márczius 31.) esik.¹⁵

1.

No 32.

Benjámín napján 789.

Édes kintsem angyalom, kedves Feleségem!

Ne búsulj! ne búsulj! legyen jó kedved! 24 dikbe szám nélkül irt leveledet ma vettem egész örömmel, mivel látom, hogy szeretsz és legfőbb gondod az én boldogságom. Nem tudom, ki sugta volt füledben, hogy

¹⁴ Az Irodalomtörténeti Közlemények 1893. évf. 342. 468. és köv. l.

¹⁵ Ezeket a jelenlegi csórai gazdá: Barcsay Gábor úr leveles-ládájából másoltam, míg a 6. számút dr. Veress Endre szívességének köszönhetem, melylyel számomra az Erdélyi Nemzeti Múzeumban, a gr. Gyulay—Kuun család levéltárában felkutatta és lemásolta.

Opovanál¹⁶ nagy Magasinumokat raknak. Kitaláltad; és én tsalatkoztam; 2 da huius arra felé megyünk, a mint mondják, Nándorfejevárvá vijjására, mindazáltal én máig se hiszem. Az illendőség, nem a betsület kívánás azt hozza magával, hogy ezt a hátralevő hat hetet még Sisakba húzzam. Bizony nehezen esik és az én édes Susim most teszi legelsőbbször érzékenyvé a *dicsőség veszendős mulandó* tsalfaságát. Miért küldenél hát erre valakit? Talán én Kratsunt vagy Ventzelt haza küldöm, majd lovat veszek. Kilentzedikbe, ha semmi változás nem történik a rendelésekbe, Banovtzenél Zemlin¹⁷ mellett szállunk táborba. A Dunát e szerint kétszer lépem által. Ha Isten éltet, vissza úgy lépem megint, hogy mostanság partjait ne lássam. Az Oberst Lieutenantom megint hidegtelelésben van; szomoru árnyék ő is, kit inség voñsz hálójával. Ha az vijjás kétséges vagy dítőségtelen talál lenni, úgy lehet, hogy onnét Bétsbe rándulok és egyszerre véget vetek hosszas, unalmas és haszontalan rabságomnak.¹⁸

A gabona vásárlás, hordó, pálinka, minden bizonyos már, félbe nem is lehet, nem is kell hagyni. Hidd el édes Szivem, Sátorban elfér az olyan gondoskodás. Egyébről nem is aggódom, Rólad és az olyanokról, a melyek kettőnk szeretetét s boldogságát illetik.

Isten veled egyetlen öröömöm és gyönyörűségem. Már nem tudom, mit irjak a Zágoni¹⁹ útról. Légy gondos magadról. Tudom dolgozod elég van, de ne und, sokáig nem viszed egyedül, egyszerre csak otthon termek s bizonyára e nem tréfa. Esküszöm neked arra, a mi legszentebb. Igaz hiv társad, szolgálád és barátod

Barcsay

P. S. Ezentul így utasítsd leveledet: Per Temesvár à la grande armée. Az öreg és főtiszteltetreméltó Gróf Hadik²⁰ futaki jószágába halálos hidegtelelésbe fekszik. Minthogy ma nevenapja Getsének, kérlek köszöntsd szómmal, kívánom, hogy a feredő egészségére szolgáljon. Szalayval a vásárok dolgát kiméletlenül folytassd, mert urától és töllem arra parantsolattya vagyon. Lovásznak a keze még nehezen van; az estve voltam nálla; ő is velünk utaz, de szekeren.

Élj boldogul, tsókollak szivemből s ne búsulj édes Susim.

2.

No 13.

Továrník 5 dik Maii 789.

Édes kintsem Szeretóm, egyetlen egy angyalom Feleségem!

Huszonhatodik Aprilis írt kedves leveledből, melyet ezen órában különös örömmel s gyönyörűséggel olvastam, könnyen képzelhetem mostani szomoru állapotodat, mert én is épen olyan mértékben érzem az enyimet. Nem ditsekedésből mondom neked édes Szivem, sem azért,

¹⁶ Opoval község, Torontál-vármegyében.

¹⁷ Semlin = Zimony.

¹⁸ A József török ellen 1787—90. viselt háborújáról van szó, melyet Barcsay mint a Lacy-ezred ezredese szolgált végig.

¹⁹ Nagy Iván mindenütt Zágov-t olvasott és írt — hibásan; Zágón falú Háromszék megyében.

²⁰ Hadik András, a híres hős, Berlin megsarczóloja eleinte részt vett a török hadjáratban, de nemsokára csakugyan meghalt 1789 végén.

hogy állhatatosságra ösztöneznék, hanem azért, hogy nekem is könnyebben esik. Igaz is az, hogy az ilyen szívbeli sinlődés, mint a miénk, másképpen elviselhetetlen volna, ha nem két öszve esküdt Lelkek szenvednék egyenlő erővel. Nem is javaslanám én azt senkinek, hogy egyedül magára egy ilyen hajóba evezzek; akármit írjanak a románok, akárhogy magasztalják az ollyatén szeretetbéli vitézséget, mese s ha igaz lenne is, elveszne az ember. Remélnjünk hát, édes Susim, remélnjünk, hogy a mint Te monddod, jobb lesz a tél, mint a nyár. Én még az őszen is bízom.

Tizenharmadiktól fogva hogyan írtam volna 26 dikáig? Féltem Leveleimet. Ha jól járnának a pósták, öt napok alatt mindenkor vehetnők egymás tudósítását. Két-három napig csak túrköztettem magamat, a mint lehet, de azután nem győzöm várni a póstának érkezését. Hugom! még így nem voltam, de szeretem is ám, hogy nem voltam. Mert nekem csak egy feleség, egy élet, egy Isten. Ennél a vallásnál holtig megmaradok. Hanem G. Gyulay Sámuel²¹ szomszédságát irigylem egy kevésbé, ő szörnyű galant ember. Nem hiszem én, hogy ők a mi állapotunkat igazán próbálták volna, azt pedig, a mit ők próbáltak, én követni nem akarom; az igazán a nagy világbéli gustus. Az öregbik fia,²² ki most lett főstrázsamester a Horvátoknál, mult napokban nállam ebédelt. Derék ember, de Horvátokhoz lett tetetése nagyon kedve ellen vagy szegénynek. Én is fülelek most, nem szeretném hasonló próbára jutni. Egyik levelemben erről írt egy tzikelyre még nem válaszoltál. Ne felejtsd el.

A mag Lovakért, azt tartom, Lovász elküldött eddig. A gyermek Lovakot jó volna, ha Mihály lassanként tanítgatná. Itt Jankovits nevezetű urnál szolgál egy német és magyarul is tudó gazda. Asszonyt ajánlanak nekem, igen ditsérik a tiszték s mivel rútt, a mint mondják, ditséreteket el lehet hinni; de az ideje hat hét múlva telik még bé. Ezt béküldhetném, mit mondasz rá? Én ezt a nyarat eltöltem, mint lehet. Most látom, hogy gazdaság, ha az embernek nints szakátsa, kevesebbet költ. Tudod-e miért drágák a báránybőrök? Már valaki reá akadott az erire. Kereskedés lett belőle. Majd meglássuk, hogy foly?

Ezt a levelet már szinte végzém vala s majd elfelejteném kérdezni egyszer, a vetések hogy állanak a mi kedves Hazánkban s földünkön? Itt eddig nagy szarazság volt, most kezdett egy keveset esni. Külömben a Duna es Száva Özönnyei szörnyűk most is; még legkevesebbet sem apadnak, sőt nőnek, a Rétségek oda vagnak. Voltak olyan helységek Felső magyar országon, a kiknek egy portio széna, 10 fontból álló, idehozásával edgyütt egy német forintba tölt. Soprony vármegye 29 ezer forintokat fizetett csak szénáért. Már ez valósággal kettős háboru. Így majd az éhségtől inkább lehet tartani, mint az ellenségtől. Be rossz gazdák a királyok! Isten veled édes kintsem feleségem. Mindezekből alkalmasint tapasztalod, hogy én a szántást-vetést s vintzellérséget éppen nem utálok. Meguntam, ugyan meguntam ezt a bolond világot, nem is tsoda, mert soha rendes napokat nem értem gyermekségemtől fogva. Vajjon nem irigylik-é meg az örök végzések, vajjon elérem-é azt a boldog mennyei órát, melyben öledben repülhessek és soha többé tőled el ne váljak?

²¹ Gróf Gyulay Sámuel altábornagy, ki a hétéves háborúban tüntette ki magát.

²² Gróf Gyulay Ignác.

Hiszem, igenis hiszem, hogy igen; azért imádtam s imádom Istenemet; azért szeretlek és tisztellek a legszentebb hívséggel, azért vagy és leszesz holtomig minden gondolatimnak s minden sohajtásimnak egyetlen egy tárgya és főtzélja.

Barcsay

P. S. Ugyan örülök, hogy numerust tettél a leveledre. De még a titulust nem igen akarja változtatni kedves Hugomasszony. Csokollak sok ezerszer, élj boldogul és szeress úgy, a mint én szeretlek igaz hív barátod s Férfjed.

3.

No 14.

Mindég Fejér Templom 25 dik julii 789.

Édes Kintsem Kedves Feleségem!

Az eltévelyedett hármás számu levelet vettem tegnap előtt. Tegnap pedig az utolsó jutott kezemhez. Gondolhatod, hogy azolta jó kedvem vagyok. Nem bánom, ha megbarnulsz is egy kevéssé, tsak légy jó egészséges és szeress engemet. Télire a hó megérkezésivel megint megfejezedel, megmoslak azután isóppal. Az anglus kanczának bevitettetésit Lovász Consiliárius és az én rendelésem elten tselekedték, sőt inkább utolljára azt írtam vala a Tisztartónak, hogy ha valaki 120 aranyakat ad érette, adják el; inkább hiszem ezt a Levelemet későn vette. Minek szaporitsuk a sok drága lovat? Ezt is talán tsak Szebenbe küldjük. G. Esterházy János által és Lovászmestere által eladatjuk, e nagy kupetz, majd írok az urának elébb tsak azt akarom megtudni, ha meg van-e hágatva a szép strinfis kisaszszony. Ennek az árát gabonavevésre akartam fordítani. Isten veled édes angyalom, egyetlenegy szeretőm és Társam, a mi innét lejendő elmozdulásunkat még miad hír terjesztésnek tartom. Már vigyázok ezen tull egészségemre, Te is vigyázz a tiédre, arra kér igaz hív barátod, szolgál és férjed

Barcsay

P. S. A lovász legény itt van, jól viseli magát; vélem edjütt tisztel s tsókolja lábaidat. Élj boldogul édes szívem.

4.

No 24.

Colin 21 dik aug. 791.

Édes Kintsem Angyalom, Kedves Feleségem!

Tegnapi nyugvó helyemről nem írtam, mivelhogy tudtam, hogy itt is pósta van; ma jó reggel megérkezvén, imé küldöm ezen rendeimet ohajtván szívemből, hogy friss egészségben találhassanak. Itt a Canicula erősen végzi utolsó napjait, tegnap éjtszaka el kezdett esni s még most is esik. A port ugyan lenyomta és már hivesedik naponként az idő. A Császárt ma estvére ide várom, de nem tudom még, itt marad-e vagy tovább megyen. Egymást éri a sok hintó, alig várom, hogy már vége legyen ennek a Comedianak.²³ Számlálom már örömmel, hogy mához egy holnap mulva már talám Bétsbe s onnét Erdélyhez közelebb lehetek. Ha

²³ A pillniti találkozó 1791 augusztus 25—27-én volt.

Zágot meg akarod jární, siess véle édes szivem, igaz, hogy szeretném veled edjüti tenni az utat. Mindeneket bölts elrendezésedre bizok. Most, jut eszembé, már panaszní elfelejttem reád és Baróczyra.²⁴ Egész utamon még egy betüi sem vettem. Isten veled édes Szivem, valakibe lesz a hiba de lakolni fog érétte, ha Isten visszaviszen szerencsésen, Tsokollak sok ezerszer holtig hív társad, igaz barátod

Barcsay.

Leveleidet mind végig tsak Bétsbe utasítsd. Élj boldogul és ne felejts el engemet.

5.

No 10.

Béts 1 ma Febr. 793.

Édes Kintsem Angyalom, Kedves Feleségem!

Holnap, ha Isten ő szent felsége engedi 51 esztendőt töltöttem. Gondolataim már szinte ezer esztendőt haladják, mert ily rövid időn sokat éltem.

Utolsó levelemben Lovak felküldéséről tettem említést édes Susim. Ezzel még várjunk egy néhány napokat, míg az idő jobban nem világosodik.

Az Erdélyi veres tsákós vitézek ma ide Szomszédunkba érkeztek. Országunkhoz képest szegény lovakat hoztak Erdélyből. Szentkereszty tegnapi és ma nálunk ebédelt ismeretes Tiszttyeivel vagy Barátimmal együtt.

Isten veled édes Szivem Feleségem. Én, hidd el, hogy holtig igaz hived barátod és Társad leszek.

Barcsay
oberster.

P. S. Bosnyák fia még nem érkezett meg, Tsokollak egész szivemből sok ezerszer. A Frantziák királyokkal²⁵ hogy bántak, itt csak beszéllek.

6.

No. 35.

Április utolsó napján 793.

Édes Kintsem Angyalom, Kedves Feleségem!

Ezen folyó holnapnak 21-dik napján irt leveledet örömmel olvastam és tsókoltam is. Ennek vétele után többet ide írni nem leszen szükséges, mivel fel tett tzélom szerint, ha Isten éltet, legkésőbbre Pünkösdi hetibe Solymoson akarlak ölelni. Hertzeg Esterházinak²⁶ Kis Martonba okaimat, melyekért fél esztendőre haza kell mennem, irásba már. elküldöttem, arra tsak vállaszt várok és azonnal indulok. Már urunknál is voltam, ő Felsége²⁷ nem ellenzi lemeneteletemet, a Hátszeg vidékiek dolgát is elő hoztam, itt olyan hűszemben voltak még eddig, hogy nem a katona tiszték voltak okai az oláhok ki nem indulásának. A commissio remélem világosságra fog hozni mindeneket; mert így a mint most vagynak a határbéli katonák,

²⁴ Baróczy Sándor, a testőríró, kivel Barcsay állandó és benső barátságban élt.

²⁵ Érti XVI. Lajos lefejeztetését.

²⁶ Hertzeg Esterházy Miklós, a m. kir. testőrség kapitánya.

²⁷ I. Ferencz király.

nem tanácsos tovább úgy hagyni. Fornagyia iránt ujonan ígéretet tett nékem a király, nem tudom az a Thesaurarius miért késik ennyire, a görbe hátú nyilván maga vagy atyafiai részére akarna horgászni, azért huzza vonja a dolgot.

Erdélyből csak a sok házasságtörés, bontás, válás s a többi botránkoztató tzégeres híreket halljuk. Nem tudom ki Zejknek azt írta Koföszvárról, hogy Türyék is válnak. Nékem két holnaptól fogva egyik sem írt. Az ilyen atyafiság sem igen mutat nagy buzgóságot. Kendeffinének bocsánatot kérő levelet küldöttem részemről, igen sajnálom, hogy ott nem lehetek, de ha lakadalmazásra lett volna is vágyásom, előbbeni feltételek szerint, hogy *ne menjek mig nem mondod*, arra az időre nem érkezhettem volna, mert itt idő kell ám édes Susim, mig az ember ezektől a nagy uraktól szabadságot nyerhet. Már most ugyan rajta vagyok s hidd el édes Szivem, hogy addig se nyugtam, se boldog óráim nem leszen, mig öledben nem pihenhetek.

Holtig hív barátod, társad

Barcsay

7.

Béts Ősz Sz. Péter napja²⁸ 793.

Édes kintsem angyalom, kedves Feleségem!

Az én Lovászom és kertészem szerentsébbek nállamnál, mivel már most nem lesznek messze Erdély határától. Mi Susanna napját,²⁹ a mint írtam vala, ha nem egészen örvendetesen is, jó társaságba töltöttük. Itt érni többet, Istenemre mondom, igaz nem kívánom.

Utolsó levelednek többszöri olvasásával vévén észre, mit írtál fakó lovagnak felküldések iránt, a mi ezt illeti, most is bölts elintezésedre bocsátom. Legyen akaratod szerint. Én szeretném még Husvéthra³⁰ haza menni, csak időt várok és alkalmatosságot annak előmozdítására.

Mi a hadi készülteknek legfőbb pontjára jöttünk már azzal, hogy a Székelyeknek is nagyobb része ki fog mozdulni honnyából. Ezt ugyan további tudósításig egyedül magadnak tartsad.

A nyerges paripáimot Mihály és Jósika még érkezik minden másodnap lovagolva jártassák, ide értvén a Kedvest és ha nem szégyen a Kollerféle Bájannyát is. Isten veled édes kintsem, feleségem, élj boldogul és szeressed holtig hív társadat

Barcsayt

Külczime (az előbbieknél is): A Madame Madame Susanne de Barcsay née Comtesse de Bethlen a Déva. M. Solymos. En Transsylvanie.

8.

Édes Szivem Kedves Uram!

Kimondhatatlan öröömre volt a múlt postán vett kedves levele, meljben látom avagy tsak jobbatskán lételt. Kívánom, hogy eddigi régi egészsége egészen heljre állott légyen. Legnagyobb kérésem most is az,

²⁸ Október 19. Alkantarai hitvalló Péternek, az örmény katolikusok védőszentjének névnapja.

²⁹ Rendesen április 2-ikát tartják. Itt azonban augusztus 11-ike értendő.

³⁰ Husvét a következő 1794-ik évben április 20-ra esik.

hogy vigyázzon egészségére és életére édes szivem és ha lehet jöjön haza, de ne oly kevés időre, leg aláb fél esztendőre. Vagy ha nem jöhet, tudósítson, mert én ugyan oda megyek és ha azt érhetem még egyszer, hogy találkozhatunk; soha többé el nem maradok magától, akármit tsinál velem. Déván tegnap és tegnapelőtt nagy gyülekezet és vigság volt. Karolina napja. Goro volt a főtántzos. Én nem voltam ott, nem volt ahhoz való kedvem. Tsak a szőlő hegyeken jártam egyedül és nyögtem mint a Gerlitze; már ezentul még unalmasabb napjaim lesznek, mert a szüretelést ma setétbe elvégezém. A Boglit volt utolsó, de ugyan hideg is vala ez a 3 nap. Az én gondolatom szerint az Ablázból lesz legjobb bor; a legjobban is viselte magát. Ürmöst mégis egy keveset tsak tsináltam a vala a reménységgel, hogy nem sokára az én kedves uram velem együtt iszik belőlle, meljet szivszakadva ohajtok és várok igaz hive

Bethlen Susánna

Kontılanonak és Ketlernek is küldök ürmest a vislaér, mert ide aján-dékozta. A lovak iránt való tudositást várom és azután mindjárt meg-indítom.

Külczime: Monsieur Monsieur de Barcsay colonelle du armée et premier Lieutenant de la Garde Noble à Vienne.

III.

Feltűnhetett volna már Széchynek is, hogy a Nagy Ivántól közölt levelekben nincs 1789 előtt kelt, továbbá, hogy e levelek hangja rend-kívül bizalmas és harmonikus érzelmi világra mutat, tehát oly viszonyra, melyben a nő férjének lelkét is érti. Feltűnhetett volna az is, hogy nem egy levél *megszóltásából* szerelmi évődés csendül ki. Nagy Ivánnak feltűnhetett volna, hogy az általa közölt gyűjtemény első levele, (mely-nek éve nincs följegyezve, de a melyet ő helyesen legkorábbi időből valónak gyanít), egyik szakasza így hangzik: ³¹ Itt kincsem Bátyám Uram bizvást mondják a cselédek s külső emberek *Doamna nostra*, mit tudjak nekik mondani, elfordulok tőlük, süketnek teszem magam. Mi ez, ha nem a friss menyecske szemérmessége? Ha e levél keltekor Bethlen Zsuzsánna már 11 éves asszony, akkor ugyan miért pirulna a cselédek előtt a *Doamna nostra* (úrnőnk, asszonyunk) kifejezésért? S ugyan hogy tudnók magunknak megmagyarázni ugyane levél következő szakaszát: (a levélírást) ritkitom ezentúl, de megint attól félek, hogy úgy osztán kedves Bátyám uram is ritkitja, pedig most is elég ritka, 13 héttől fogva 16 levél, az ígéret szerint 26-nak kénék lenni, én is annyit írtam...? Mióta tölt el 13 hét? Egyebet nem vehetünk föl, mint a lakodalom napját. Aztán vajjon e különös pontos nyilvántartása a levelek számának egy tizenegy éves házaselet után nem volna legalább is mosolyra indító?

³¹ Az Irodalomtörténeti Közlemények 1893. évf. 344. l.

Ellenben egész természetesen megoldódik a rejtély, ha 1789 május 25-dikétől (mert a máj 25 rajta van a levelen, csak az évszám hiányzik), áldozó csütörtöktől vissza felé 13 hetet számítunk s azt mondjuk, hogy Barcsay Ábrahám nem 1778-ban, hanem 1789 márczius elején vette feleségül Bethlen Zsuzsánnát. Így érthetővé válik a Doamna nostra miatti szemérmesség, érthetővé a sűrű levélváltás iránt való vágy, érthető a levelek enyelgő, szerelmeskedő hangja, érthető a megszólításban nyilatkozó elfogódottság s a férjnek erre tett kedveskedő megjegyzései. Így érthető, hogy miért nem talált se Nagy Iván, sem én 1789 előtt kelt levelet, holott még az 1794 utáni évekből is, mikor Barcsay már állandóan felesége oldala mellett élt, maradt fenn nem egy. És így nincs miért találgatni, hogy ugyan hogyan házasodott meg Barcsay 1778-ban úgy, hogy csak 1794-ben vonul haza? *Barcsay Ábrahám 1789-ben vette feleségül Bethlen Zsuzsánnát, valószínűleg márczius elején*, de ugyanakkorról származó leveleiben több helyen olvassuk, hogy megunta már a katonaságot, vágyik haza, ki akar lépni a hadseregből.³²

Mindezt a közvetett okoskodást a valóság erejével ruházza fel Barcsay Ábrahámné szomorú-jelentése, melyben az mondatik, hogy *tizenhat esztendőig birta ő néhai b. e. férjében a házassági élet boldogságát*. Érdemesnek tartjuk az egész szomorú-jelentést közölni, a mint következik:

A hajós hosszas hányatásának bátorságos révpartra való kikötés, így földi nyughatatlan utazásunknak a sir békeséges menedék helyébe való megérkezés elébb vagy hátrább a következése, mert törvény az természetbe, hogy az, minek kezdete van, annak végének is kell lenni. A legtisztább, leghosszabb nappal is hives setét éjszaka követi, így a legszebb, leghosszabb életet is a halál szomorú éjje váltja fel; de ámbár az eltöltött nap soha vissza nem tér, bizonyos csakugyan a tapasztalásból, hogy az éjszakának eltelésével az idő egy más, talám szebb nappalra virrad fel, — így bár lételünk e földi darabja örökösen oda van is a halállal, a hit és reménység biztatnak, hogy nekünk is leszen egy szebb nappalra való felébredésünk, sőt, hogy az utolsó óra ütése nem egyéb, hanem a lélek hazamehetésére való szabadság megérkezése.

Ez a mi vigasztalásunk is, midőn néhai Obester Nagy Barcsai méltóságos *Barcsay Ábrahámné* Bethleni Gróf *Bethlen Susánna* urasszonyt szeretett Nénénket sirattyuk. Egy szép élet enyészett el az ő halálával, egy hosszú is, hozzá teheti a hideg okosság, de mi ezt nem mondhatjuk; mert ámbár hetven esztendő — a mennyit ő élt — magába sok idő s egyik legmesszibb határköve az életnek, a mi atyafiu szerető szivünk ezt mégis rövidnek találja. *tizenhat esztendőig birta ő néhai b. e. Férjében a házassági élet boldogságát, huszig síratta mint özvegy annak elenyé-*

³² Ld. az itt közölt leveleken kívül a Nagy Iván közölte gyűjteményben a II, IV. és VII. sz. leveleket. Id. h. 345., 346. és 349. l.

szését; mert a jó szeretett társ elvesztése által okozott terhet az idő ugyan valamennyire bébőriztetheti, de egy mivelt érzésű emberre nézve egészen soha bé nem gyógyíthatja. A természet megtagadta tőle az Anyai nevet és örömeiket, de megadta azokat neki a szeretet; mert három nálla nevedezett atyafi leány unokái életében, mint édes Annyokot, olly tiszta érzéssel szerették, halálában mint valóságos árvái, olly keserűséggel siratják, valamint ő is azokat, mint tulajdon gyermekeit úgy nézte s utolsó akaratyában örököseinek is tette. Testének különös elgyengülése, gyakori betegeskedése egy komor vénséggel fenyegették őtet, de ritka vallásossága, keresztényi resignatioja, fogadott gyermekeibe való öröme azt cselekedték, hogy a tehetetlenségnek ezen napjai is soha unalmasan nem, sőt sokszor gyönyörűséggel tölték el rá nézve, míg végre a mult Holnap 24-kén — boldog jövendőt ígérő hasonlatosság — éppen az Idvezítő halála napján szép életét egy csendes szép halál váltotta fel, mely nem volt egyéb, hanem egy minden kedvetlen érzés s fájdalom jelentése (*tán jelenléte*) nélkül való édes elszenderedés; a minthogy nem is holt meg ő, mert lelke él bizonyosan egy boldogabb helyt, emlékezete soká kedves lesz minden őtet esmert jók előtt, nekünk pedig elfelejthetetlen.

A szokás, atyalfijui kötelességünk, fájdalomunk, melyet könnyebbedni érzünk az által, hogy másokkal is közöljük, unszolnak minket, hogy ezen *nagy* és *jó* asszonymak halálát tudtára adjuk. Halotti ünnepe a boldogultnak május 21-dik napján a Csórai Reformatum Templomba fog tartatni, melyre midőn ezennel szívesen meghívjuk, illő tisztelettel maradtunk.³³

Ebben a 16 esztendőben az a különös, hogy a házasság éve nem 1789-re, hanem 1790-re esnék. Tekintettel arra azonban, hogy Barcsay az itt közölt 1. számú 1789 márczius 31-én kelt levelében, Beniamin napján már kedves *feleségemnek* szólítja s *Barcsaynénak* czimezi levelét: véglegesen tisztázottnak vehetjük, hogy Bethlen Zsuzsánna 1789 márczius elején ment férjhez Barcsay Ábrahámhoz s nem 1778-ban, mint ezt idáig Döbrentei nyomán az irodalomtörténet tanította.

IV.

Olyan asszony volt-e Bethlen Zsuzsánna, a milyennek Cserey Farkas nyomán Széchy tanította, a ki urának csak testi, de nem egyszersmind lelki szépségét is megérti? Széchy túlságos fontosságot tulajdonított a Cserey Farkas megjegyzésének s ennek következtében hamis képet rajzolt a Barcsayné egyéniségének értékéről s a Barcsay-pár házasesetéről.

Ha Barcsayné csak jó gazdasszony s nem egyszersmind szeretett hitves is, hogyan érthető ez a sűrű levelezés, a melyben igaz ugyan, hogy általában gazdasági dolgokról, cselédekről, vetésről, szüretelésről, gabonáról esik szó, mégis mindenikben a becéző szeretetnek, az aggodalmaskodó házastársnak aprólékos, de meleg érzésre valló nyil-

³³ A szomorú-jelentés alakja akkora, mint egy ma használatban levőé. Fekete szegélye keskeny. Eredetije Barcsay Gábor tulajdonában Csórán.

vánulása olvasható. Aztán Barcsayné csakugyan okos gazdasszony volt, *böjts elrendezésére* Barcsay sok dolgot bíz. Ha ez így van, vajjon a fogadalom szerinti 2—2 levél mire való? Gazdasági ügyekben való híradásra? Dehogy, a hitvestársak meggyülemlett meleg szeretetének a kifejezésére. Barcsay Ábrahámné gróf Bethlen-leány, az elegáns poétánák, ennek a szemrevaló katonának és világifiának, házastársa, volt olyan lelki műveltségű, hogy urának nemcsak jó bonorum inspectora legyen, hanem lelkének részese, megértője, megaranyozója. Gyermekeket nem adott nekik Isten s ez hiányzott teljes boldogságukból. A késői vetést gyakran elcsípi a fagy. De egyébként teljes lelki harmoniára következtethetünk a levelekből. Hogy évekig távol voltak egymástól, az igaz, de ez ellen éppen Barcsay panaszkodik leginkább.

Vajjon Cserey Farkas megjegyzését mire magyarázhatjuk? Nem lehetetlen, hogy vagyoni hátere van az egésznek. Barcsaynének ugyanis volt három nevelt leánya, a kiket örököseivé is tett. E nevelt lányok közül az egyik született báró Wesselényi-lány, ki ugyancsak egy báró Wesselényihez (Ferencz?) ment férjhez. A második férje egy Sombori s a harmadiké egyik gróf Toldy volt.³⁴ Nem lehetne-e valahol itt nyitját találni a Cserey megjegyzésének?

Hogy pedig Barcsayné megértette férjét s ennek emelkedett lelki-világát összhangzatosan kiegészítette, arra csattanós bizonyosság Barcsayné verses epistolája. Az, a ki ilyen módon is megkísérli férje gondolat- és érzélemvilágába illeszkedni, nem egyszerű gazdasszony, hanem művelt s költői érzésű, sőt tehetségű nő, de mindenesetre szerető és szeretett feleség is. A költeményben ne keressünk valami nagyszerű dolgot — hisz még férje költeményei se valami rendkívüli esztétikai becsűek. Hanem keressük (és meg is találjuk) a szerető feleség érzelmeit, annak bizonyítékát, hogy a Barcsay-pár házaselete teljesen összhangzatos lelki élet volt. Ime a költemény.

Doris Pásztorné álma. Ovid L. V. VIII.³⁵

A nap már másodszer végzi egyik utyát,
Mászor fonnya Ceres kalász koszoruját.
Miólta az Doris Szép Nyáját elhadta,
Pales áldozatit Mapeusnak adta.

Dicséretjek Czelja eő volt Pásztoroknak,
hogy hív gyöngy szedője Titán Mátkájának
S az piros hajnalnak első köszöntője,
Harmatos pázsitra nyájnak vezetője.

³⁴ Így tudja a családi hagyomány; Barcsay Gábor úr szives közlése.

³⁵ A vers kézírása azonos Barcsayné levelei betűivel. Ennek bizonyossága a nagyszámú és helyesírási fogyatékoság is. E hibákat — költeményről lévén szó — lehetőleg kikerültük s az egésznek interpunctióját pótoltuk. Egyébként a másolat hű.

Imádták majd csaknem Pásztori társai,
Még nem voltak addig meg nyugott órái,
Valamég Morpheus hiven nem szolgálta
Ki véle gyönyörű álmot álmodtata.

Egész Olympusnak öszve kellett gyűlni,
Doris pástornénak álmot készíteni,
melyhez a főebbek egy képet alkottak
Kit szolgálattárá Kemény Marsnak adtak.

Ugyan ezt először Apolló oktatta
maga szelidségét belé is iktatta.
Egyik tudományát közölte eó véle,
Pallas volt mindenben legfővebb vezére.

Érdeme ként mondják, hogy az szűz Diána
Maga nymphái közt neveltette volna
S az egyik Istenség szép erköltsel áldván
Ez képet Cupid s Venustól megváltván.

Dorisnak az alatt szép egyenességet
Mutatott álmában Morpheus térséget,
az kit étczak felé hegyek keritének,
Napnyugatra pedig szőlők ékesítnek.

Egy kis mezőváros fekszik Dél feliről,
Kis halmok hantozzák eztet Napkeletről.
Itt keresztül folik egy csavargó patak,
Az kit felbontoztak . . . lovak.

Sikságán e földnek maga az természet
Ennyehány zöld fákát árnyékra készítet,
Kiknek hivesében voltak szép sátorok,
Sok hadi tisztéknek nyugovó hajlékok.

Bátor lépésekkel Morpheus vezeti,
Ezek között Dorist, ki szemeit veti
Egy szép aluvóra valamint hajdant Hold
Endimionra, ki Ladmon hegyin aludt.

Álmélkodva szépét jó ideig nézte
S első őrtállótól ki légyen kérdezte,
az ki is nevezi *Bartsay kapitányt*,
Olimpus hegyiről származott alkotmányt.

Régen kívánja már eztet Doris látni,
Miatta kezdette álmát is aludni.
Morpheusnak érte egyedül áldozott,
Kíról is azután gyakran álmodozott.

Csendes, de fölséget jelentő nézése,
Sokat magyarázó maga viselése
Dorist térdhajtása tiszteletre vitte
S szívében félelmes szerelmet egyíte.

Szorgalmatosan is kérte barátságát
Megtetvén szerelem egész boldogságát,
e aluvó által mélyen gondolkodni
S főbb érzékenységre akart emelkedni.

Azonban Pan háza lassu zuhogással,
Najádnak vize szomorú morgással,
az aluvó Dorist bajos elválásra
Csendesesen ébresztik egy Él-jól-mondásra.

Im sors változásnak keservét neveli
az, hogy kit így tisztelt, többet fel nem leli.
Mulató helyei véle szenvedjétek,
Kit nem láthatatok, azt már elvesztitek.

Mars³⁶ attól megfosztja, kit szívből ohajtott
Doris és valóban lelke gyanánt tartott,
De hogy akarattya Márssal ne egyezzen,
Attól fél s kívánja, kedve szerint Éljen.

Kegyes barátságod után sohajtozó
Halandók közt néked egyedül áldozó
Doris, leborulva kegyelmedet kéri
Néked tiszteletit örökre igéri.

Enged nevezhesse magát szolgálódnak,
Tőled sokat tanult, vedd tanítványodnak,
Ne bánd, hogyha mongya: Szerelmes-Mesterem.
Élj kedvedre s néha légyen lelked velem.

S annak bizonyására, hogy Bethlen Zsuzsánna nem csak jó gazdasszony, művelt lelkű, költői hajlamú nő volt, méltó arra — Kazinczy szavai szerint — hogy egy ily nagy ember szerette, hivatkozhatni arra a kegyeletre is, melylyel férjének emléket állított, hivatkozhatni az emlékszobrokban kifejezett költőiségre, sőt művészi vonásaira is. Valószínű, hogy a szobrász elsősorban az özvegy izléséhez, gondolatvilágához igazodott.

Bethlen Zsuzsánna valóban szép lélek volt. Férjének lelki társa. Volt jó szíve, szerette nemzetét; volt kellő belátása, hogy szeretetének oly kifejezést adjon, a mely egyenesen a magyarság erősödését fokozza.

³⁶ A versfők betűi a következő mondatot alkotják: *Adieu édes Barcsaym.*

Értem a szászvárosi református gimnázium számára tett végrendelezését. Erről azt olvassuk az iskola történetében, hogy a róm. kath. vallású Barcsay Ábrahám még életében meg akarta vásárolni az iskola részére az ú. n. nagy sörházat. Tervében a halál akadályozta meg. Férje halála után özvegye, Bethlen Zsuzsanna, azzal biztatta az elöljáróságot, hogy ne búsuljon, mert halála esetére oly intézkedést tesz az igazgató-tanár fizetése javára, hogy az nem lesz kénytelen helyét elhagyni. A nemeslelkű özvegy szavát be is váltotta; 1824-ben kelt végrendeletében ezt hagyta: A solymosi rész jószág áll nekem 10 ezer frtban, melioratióm is benne, Hondolban és Szekeremben megérnek annyit, férjemmel van mutua fassióm 16 ezer frtról, a mit a barcsai fíjzóságot öröklők tartoznak nekem vagy örököseimnek megfizetni. Még mindezeket a Barcsay László örökösei meg nem fizetik, a solymosi jószágba bé nem ülhetnek és ez addig adassék árendába. Ez összegből adassék dr. Szegedinek 4000 frt, a csórai papnak 1000 frt, a solymosinak 1000 frt, Furka tisztemnek 2000 frt, Bodola Károly fiának 2000 frt, a többi (a végrendelező reménye szerint) *27 ezer frt szolgáljon tőkéül a szászvárosi gimnáziumnak.* Ingóságaiból ismét 5000 forintot hagy az iskola céljaira.³⁷ Tehát összesen 32 ezer frtot, melynek mai értéke közel fél millió korona. Ezen kívül ő és férje is alumnusokat tartottak a nevezett iskolában.³⁸ Ime, nemzete támogatásában is lelki nemességgel, igazi történelmi érzékkel vett részt. Ha a nagyszerű adomány befolyik, a szászvárosi iskola már száz évvel ezelőtt a legelsők közé emelkedett volna. Nem folyt be. A végrendelet nyomán hosszadalmas per keletkezett s a vége az lett, hogy az örökösektől kapott a szászvárosi iskola 32 ezer frt helyett 9 ezeret. Erről Barcsayné nem tehet.

Férj és feleség lelki világa egyazon érzelmekben találkozott és táplálkozott. Az egykorú verses felköszöntő is együtt emlegeti őket, mondván

Virtussal ékes nagy neved oszlopát
Emeltem itt fel Barcsay Ábrahám.
Jó s drága Groffnéjával edgyütt
Késő időnkig örömmel éljen.³⁹

V.

Ez adalékokban számoltam be Csórán végzett kutatásom eredményéről. A mit ezen kívül Barcsay Ábrahám pályájára találtam, már kevésbé fontos. Ilyenek a következők:

³⁷ Ld. részletesen Dósa Dénes: A szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium története (Szászváros, 1897.) 51. s köv. l.

³⁸ Dósa id. m. 24. l.

³⁹ Hosszabb verses köszöntő vége. A nem közölt rész csupa általános szólam. Eredetije ugyanott.

Kilencz francia nyelven írt rövid (4—5 soros) levél herceg Esterházy Miklóstól, a testőrség parancsnokától Barcsay Ábrahámhoz. A legkorábbinak kelte 1793 augusztus 9-ike, Bécs; a legutolsóé 1804 januárus 15-ike Bécs. A megszólítás mindenütt *Mon cher colonelle*. Tartalma mindeniknek udvariaskodó flosculus. Egyetlen egyben, melynek kelte Eisenstadt⁴⁰ 1794 augusztus 21-ike, ír Esterházy csak némileg is közérdekű dolgot. Azt t. i., hogy nem tűri tovább herceg Stahremberg szeszélyét s audienciára készül a császárhoz Stahremberg ellen.

Egy drb francia levél Lacytól,⁴¹ — Bécs 1797 januárus 17. — melynek czimében *bárónak* nevezi Barcsayt s köszöni a megemlékezést. 1—1-et gr. Hadik Antaltól, Rosenfeldtől, Goró Antaltól (Velence, 1804 május 12. János kir. herceg velencei látogatásának leírása) Türytől, Széplaki Józseftől, 2-t Goró Lajostól. Ez utóbbiak peres ügyekről szólnak, kivéve Türy levelének egy részét, melyben (Nagy Szeben, 1789 május 8.) a felséges úr szebeni látogatását érinti. Ezen kívül peres leveleket az özvegyhez, hetet, különböző személyektől. S találtam egy költeményt, mely valószínűleg Barcsay műve. Azért valószínűleg, mert a betűk kissé különböznek a Barcsayétól, noha a metrum, a rím, Barcsayra vall. Itt következnek:

Midőn B. H. a Dunát és Balatont által uszta volna.

Egy árva hazának kedves jövevénye,
Szabad s azért boldog nemzet szüleménye,
Több vizet megúszta mostani Hazádnak,
Jeles példát attál Polgártársaidnak.
Abban, hogy szabad erős s nemes elme
Nehéz dolgokon kap s jóban nints félelme,
S nem lehet előtte lehetetlen dolog
S csak a mehet nagyra, ki veszélyben forog.
Vajha ezen példa a magyart intené,
Elhült vérét s békét serkentené,
Hogy úszna Hazája veszélyen keresztül,
Ne nézné romlását s kész bilintsét restül.

*

Mind ezen adalékok hozzájárulnak Barcsay Ábrahám életrajzának, rokonszenves egyéniségének tisztább képéhez. Barcsay Ábrahám emlékezetének az irodalomtörténet még mindig adósa. Sem részletesebb életrajza nincs, sem műveit össze nem gyűjtötték, ki nem adták. Igaz, hogy az életrajzíró még egy nagyon fontos körülményre — pl. a Cserey említette 1794-ik évi fogságra, melyet Széchy Károly, jobb hiányában,

⁴⁰ Kismarton német neve.

⁴¹ Gróf Lacy Ferencz Móricz, a török elleni hadjáratnak, melyben Barcsay is részt vett, a császár mellett fővezére.

Martinovicshoz kapcsol — még felelni biztosan nem igen tud; de bizonyára kinyomozható a bécsi levéltárakban. Így ez nem lehet akadálya sem költeményei összegyűjtésének, sem megbízható kritikai kiadásának.

A közölt adatok s a belőlük vonható következtetések tisztábban láttatják a Barcsay Ábrahám pályáját, melyet már száz esztendővel ezelőtt így jellemzett egyik barátja, Sipos Pál, a költő és filozófus:

Tisztelve látjuk Barcsai! képedet
Fennen ragyogni nem lobogó, de szép,
De tiszta fényvel, mint nagy álló
Csillagot egy gyönyörű csoportban

Meglátogat majd Barcsai! téged is
Hív almafádnál egy valaki s reá
Felmetszi: „minket a ki
Költe fel, itt fekszik porában.“

(Szászváros)

Dr. Kristóf György